

Kamila Rak *

**POMIĘDZY DZIEŁEM HISTORYCZNYM A LITERACKIM.
VILHELMA MOBERGA TETRALOGIA
O SZWEDZKICH EMIGRANTACH**

Artykuł dotyczy tetralogii o szwedzkiej emigracji do Ameryki Północnej w drugiej połowie XIX wieku autorstwa Vilhelma Moberga, która składa się z następujących tomów: *Emigranci*, *Imigranci*, *Osadnicy* oraz *Ostatni list do Szwecji* (w przekładzie na język polski ukazały się dwa pierwsze tomy). W artykule opisuję losy bohaterów powieści Moberga, jak również, dzięki pojawiającym się odwołaniom do historii XIX-wiecznej emigracji ze Szwecji do Ameryki Północnej, losy prawdziwych emigrantów. Zarysuję także życie Moberga, rozwój jego twórczości, zaangażowanie polityczne oraz niezwykle odkrycie dzienników szwedzkiego emigranta Andrew Petersona, które stały się kluczowe w pracy nad kolejnymi tomami tetralogii. Artykuł ten jest także próbą ukazania znaczenia tych dzieł w szwedzkiej literaturze i kulturze.

Słowa kluczowe: Vilhelm Moberg, emigracja, Andrew Peterson, historia, literatura

W latach 1850–1914 emigruje ze Szwecji do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej około 1,37 mln ludzi (Hägg 2003: 397). Emigracja tego okresu staje się tematem czterotomowego cyklu Vilhelma Moberga, na który składają się części: *Emigranci* (1949, *Emigranterna*), *Imigranci* (1952, *Utvandrarna*), *Osadnicy* (1956, *Nybyggarna*) i *Ostatni list to Szwecji* (1959, *Sista brevet till Sverige*), a w losach bohaterów tych powieści zawiera się znaczenie i niezwykłość tego ważnego procesu w historii Szwecji (Olsson i Algulin 1991: 413; Hägg 2003: 397). Powieści w ciągu kilku dekad nie tylko zyskują status dzieł kanonicznych, lecz zaczynają coraz silniej kształtować szwedzką tożsamość narodową. Obraz, jaki tetralogia Moberga generuje w wyobraźni zbiorowej narodu szwedzkiego, jest tak sugestywny, że przypisuje się mu wiarygodność równą faktom historycznym (Liljestrand 2009a: 17). W niniejszym artykule chciałabym przybliżyć polskiemu czytelnikowi to kluczowe dla kultury szwedzkiej dzieło, naświetlając je z perspektywy biograficznej, historyczno-socjologicznej i literackiej.

* Uniwersytet Jagielloński; rak.kamila@gmail.com

1. LOSY BOHATERÓW POWIEŚCI

Jest to opowieść o ludziach, którzy ze swych domów w Ljuder, w Smålandii wywędrowali do Ameryki Północnej. Pierwsi, którzy wyemigrowali z tej okolicy. Z kraju małych chałup i wielkich czered dzieci. Byli ludźmi ziemi, pochodzili z rodu od tysięcy uprawiającego ziemię, którą teraz porzucali. (...) Nowy kraj miał ziemię bez rolników i wzywał rolników bez ziemi. Otwierał się na takich, którzy łaknęli wolności, a brakowało im jej w rodzinnych stronach. (...) Pierwsi emigranci niewiele wiedzieli o kraju, który na nich czekał. I skądże mogli wiedzieć, że ponad milion ludzi wędruje ich śladem z rodzinnego kraju (Moberg 1982: 7–8, tłum. Maria Olszańska).

Tymi słowami rozpoczynają się przygody bohaterów czterotomowego dzieła Vilhelma Moberga, opowiadającego o szwedzkim wychodźstwie do Ameryki Północnej w drugiej połowie XIX wieku i już one mówią czytelnikowi, z jakiej warstwy społecznej pochodzą główni bohaterowie, i jaki tryb życia prowadzą. Karl Oskar, jego żona Kristina, ich dzieci, brat Karla Oskara Robert oraz Ulrika należą do najważniejszych bohaterów powieści, z których najdłużej możemy śledzić losy Karla Oskara. Jego śmierć w Minnesocie w wieku 67 lat, o której listownie informuje pozostającą w Szwecji siostrę protagonisty jego sąsiad Axel J. Andersson, kończy ostatni tom tetralogii pt. *Ostatni list do Szwecji*. Polskiemu czytelnikowi znane są niestety jedynie dwa pierwsze tomy cyklu – *Emigranci* (Moberg 1982) w tłumaczeniu Marii Olszańskiej oraz *Imigranci* (Moberg 1987) w tłumaczeniu Marii Olszańskiej i Haliny Thylwe. W pierwszym tomie tetralogii pt. *Emigranci* zapoznajemy się z ciężkimi warunkami, w jakich przyszło żyć wymienionym bohaterom, oraz różnymi motywacjami ich emigracji. Jest to powieść silnie osadzona w szwedzkich realiach tego okresu – niejednokrotnie odwoływanie się autora do historii charakteryzuje zresztą wszystkie tomy tetralogii. W *Imigrantach*, kiedy dwumasztowiec „Charlotta” z Karlshamn dobił to brzegu „kraju, który ich przyjął”, bohaterowie szukają miejsca, w którym będą mogli się osiedlić i rozpocząć nowe życie. Trzecia część tetralogii *Osadnicy* (*Nybyggarna*) opowiada natomiast o ich codziennych przedsięwzięciach i pracy na terenach Minnesoty, a także o przygodach Roberta i Arvida w drodze do Kalifornii w poszukiwaniu złota. Poszczególni bohaterowie w różnym stopniu odnajdują się w nowych okolicznościach, co najwyraźniej widać na przykładzie małżeńskiej pary – Karla Oskara i Kristiny. Podczas gdy jej mąż nieprzerwanie podejmuje nowe wyzwania i optymistycznie patrzy w przyszłość, Kristina wielokrotnie wraca myślami do pozostawionej w oddali rodzinnej Szwecji.

2. KLUCZOWE MOMENTY W ŻYCIU I TWÓRCZOŚCI VILHELMA MOBERGA

(...) gdybym się urodził w innym środowisku, należał do innej klasy społecznej, napisałbym też inną historię (Moberg 1973: 12, tłum. Kamila Rak¹).

Vilhelm Moberg, szwedzki pisarz, dramaturg i dziennikarz, przyszedł na świat w 1898 roku w parafii Algutsboda w Smålandii (południowa Szwecja). Przodkowie Moberga ze strony

¹ W niniejszym artykule cytuję fragmenty *Emigrantów* w tłum. Marii Olszańskiej i *Imigrantów* w tłum. Marii Olszańskiej i Haliny Thylwe. Dotychczas nieprzetłumaczone na język polski fragmenty prac naukowych, artykułów, jak również dwóch ostatnich tomów tetralogii Moberga, *Nybyggarna* oraz *Sista brevet till Sverige*, cytuję w moim tłumaczeniu.

ojca służyli w pułku piechoty szwedzkiej Kalmar regemente, natomiast rodzina ze strony matki wywodziła się z klasy chłopskiej (Lönnroth, Delblanc i Göransson 1999: 122).

Literatura szwedzka co najmniej od okresu romantyzmu interesowała się życiem na wsi, jednak pisarze, którzy sięgali w swych dziełach do tematyki wiejskiej, wywodziли się najczęściej z wyższych klas społecznych (np. C.J.L. Almqvist, A. Strindberg czy S. Lagerlöf), co skutkowało przyjmowaniem przez nich perspektywy „z góry” tudzież „z zewnątrz”. Właściwie dopiero wraz z Vilhelmem Mobergiem pojawiły się w literaturze szwedzkiej prozatorskie dzieła rozgrywające się na wsi, które wyszły spod pióra pisarza znającego „od wewnątrz” życie wiejskie i pracę na roli (Olsson i Algulin 1991: 409–410). Młodzieńcze zainteresowania Moberga zwróciły się jednak szybko w zupełnie innym kierunku – gdy tylko dowiedział się o działalności ruchów ludowych oraz instytucji biblioteki ludowej, starał się jak najlepiej wykorzystać możliwości rozwoju i samokształcenia, jakie się wraz z nimi pojawiały. Społeczeństwo wiejskie w tamtych czasach nie darzyło jednak szacunkiem inteligenckich ambicji swej młodzieży, które postrzegano najczęściej jako ucieczkę przed pracą fizyczną – w ten oto sposób w 1939 roku wspomina Moberga jeden z mieszkańców okolicy, z której pochodził autor *Emigrantów*:

[o]czywiście, pamiętam Ville – tego wysokiego, leniwego cymbała (cyt. za: Lönnroth, Delblanc i Göransson 1999: 122, tłum. Kamila Rak).

Jednak zanim Moberg oddał się badaniom dziejów szwedzkich migracji transoceanicznych i pracom nad kolejnymi tomami tetralogii, ugruntował sobie pozycję znanego i cenionego pisarza. W zasadzie zaczynał jako dziennikarz w lokalnych gazetach ukazujących się w Smålandii, dla których od 1919 roku pisał teksty o różnym charakterze. W swoich powieściach, począwszy od debiutu pt. *Raskens* (1926) (*Rodzina Rasków* – polskie tłumaczenie Małgorzaty Szulc z 1987 roku), Moberg chętnie obrazował życie klasy społecznej, z której sam pochodził, życie, które było mu najbliższe, co też docenili zarówno wydawcy, jak i czytelnicy (Lönnroth, Delblanc i Göransson 1999: 124). Warto zwrócić uwagę, że już w *Raskens* pojawiają się wzmianki na temat transatlantyckiej emigracji – do Ameryki udały się między innymi wszystkie dzieci (poza najmłodszą Idą) Ingi-Leny, która ze smutkiem myślała o rodzicach opuszczonych przez całe potomstwo:

Ileż to jest takich, których wszystkie dzieci wyemigrowały do Ameryki i którzy nie mają nadziei na spotkanie ich za życia... (Moberg 1987: 124, tłum. Małgorzata Szulc).

Powieści Moberga nierzadko odzwierciedlają także przemiany, jakie dokonywały się w szwedzkim społeczeństwie XIX i początków XX wieku – migrację młodzieży wiejskiej do miast, modernizację i racjonalizację rolnictwa, kontrast między życiem na wsi i w mieście (Olsson i Algulin 1991: 410–411; Carlstoft Bramell 2007: 120).

Praca dziennikarska pomogła Mobergowi zaistnieć w życiu publicznym w Szwecji (Furuland 2009: 14–16, 20–21), gdzie w latach 30. coraz częściej brał aktywny udział w ówczesnych debatach (Carlstoft Bramell 2007: 120). W czasie II wojny światowej ostro sprzeciwiał się inwazji hitlerowskich Niemiec na Danię i Norwegię oraz Związku Radzieckiego na Finlandię 30 listopada 1939 roku. Ta ostatnia zakończyła się podpisaniem przez Finlandię traktatu pokojowego, w wyniku którego kraj ten musiał odstąpić część swojego

terytorium ZSRR (Carlstoft Bramell 2007: 145–149; Furuland 2009: 21). Moberg znalazł się w owym czasie na miejscu w Helsinkach i pod wpływem atmosfery porażki napisał broszurę *Natten till den 13 mars (W nocy na 13 marca)*, która jednak ze względu na napiętą sytuację polityczną nie mogła się w owym czasie ukazać w Szwecji (Furuland 2009: 21). W czasie trwania II wojny światowej w Szwecji nie było wprawdzie cenzury prewencyjnej, jednak szczególnie w okresie 1939–1943 na różne sposoby starano się ograniczyć wolność prasy, tak aby nie przyczyniła się do zaostrzenia kontaktów Szwecji z innymi państwami (Kersten 1973: 385; Andrzejewski 1988: 100).

Wyrazem sprzeciwu wobec ekspansji nazistów stała się natomiast wydana w 1941 roku powieść historyczna *Rid i natt* (tłumaczenie na język polski Marii Olszańskiej *Jedź dziś nocą!* ukazało się w 1975 roku). Powieść ta opowiada wprawdzie o ucisku smålandzkiego chłopstwa w drugiej połowie XVII wieku, jednak jej przesłanie nawołujące do sprzeciwu wobec polityki nazistów, jak również zawierające krytykę koalicyjnego rządu szwedzkiego², zostało poprawnie odczytane przez społeczeństwo i książka ta zajęła pierwsze miejsce wśród najlepiej sprzedających się tytułów w 1941 roku (Olsson i Algulin 1991: 411; Lönnroth, Delblanc i Göransson 1999: 125–126). Kiedy pod koniec tego roku redaktor naczelny szwedzkiego dziennika *Dagens Nyheter (Wiadomości Dnia)* poprosił kilku znanych pisarzy szwedzkich, aby sami napisali recenzje swoich niedawno wydanych powieści do numeru świątecznego, Moberg wysłał do redakcji dziennika następujący tekst:

Niniejszym upragniona recenzja mojej tegorocznej książki. Jej przesłanie jest następujące: niewolniczej pracy w prasie powiedz „nie”. Nawiedzaj Państwową Służbę Informacyjną³! Znieś cenzurę! Odwołaj Wydział Prasy⁴! Wić przybywa. Jedź dziś nocą!⁵ (cyt. za: Furuland 2009: 23, tłum. Kamila Rak).

Jak wskazuje Carlstoft Bramell, autorytatywny charakter tej recenzji sprawia, że staje się ona jednoznaczną manifestacją poglądów Moberga, które w samej powieści momentami mogą być zbyt zawoalowane – w recenzji wyraźna jest krytyka ustępstw Sztokholmu wobec polityki Hitlera, które między innymi przybrały formę ograniczenia wolności druku, a także wezwanie do podjęcia działań w zaistniałej sytuacji. Jednak to właśnie dzięki formie literackiej Moberg miał możliwość nadania nowej perspektywy tematowi, które w owym czasie zajmowały go także w jego pracy dziennikarskiej. Naprzemienne oddawanie się

² W wyborach do *riksdagu* (parlamentu szwedzkiego) w 1936 roku Partia Socjaldemokratyczna (szw. Socjaldemokraterna) odniosła zdecydowane zwycięstwo w Izbie Drugiej, jednak brak większości w Izbie Pierwszej wymógł na przywódcy socjaldemokratów P.A. Hanssonie utworzenie rządu koalicyjnego wraz z politykami Związku Chłopskiego (szw. Bondeförbundet). Na skutek rozpoczęcia przez ZSRR działań wojennych w Finlandii, 13 grudnia 1939 roku zdecydowano o rozszerzeniu składu koalicyjnego gabinetu premiera Hanssona – w rządzie zasiadli także przedstawiciele prawicy (szw. Högern) oraz Partii Ludowej (szw. Folkpartiet) (Kersten 1973: 380–382).

³ Państwowa Służba Informacyjna (szw. Statens informationsstyrelse, nazwa polska za: Kersten 1973: 385) – powołana w 1940 roku w Szwecji jednostka państwowa, podległa Ministerstwu Spraw Zagranicznych (szw. Utrikesdepartementet), która miała zapobiegać rozpowszechnianiu politycznie niebezpiecznych informacji (Furuland 2009: 21).

⁴ Wydział Prasy (szw. Pressnämnd) – powołany w 1941 roku; miał na celu nakłanianie prasy do uprawiania cenzury; chociaż większość redaktorów w Szwecji podporządkowała się, znaleźli się też tacy, którzy walczyli o wolność słowa (Furuland 2009: 21).

⁵ „Wić przybywa. Jedź dziś nocą!” – nawiązanie do tytułu i treści powieści *Jedź dziś nocą!*

dziennikarstwu i pisarstwu nie było zresztą dla Moberga niczym nadzwyczajnym. Jak zauważają badacze, pisarz nie tylko potrzebował zmian gatunku, ale zmiany te działały również stymulująco na jego pracę. Myśl, która pojawia się w jednym tekście Moberga, może rozwijać się w innym, nawet zupełnie odmiennym gatunkowo (Carlstoft Bramell 2007: 203–204; Furuland 2009: 18).

Kilka lat po zakończeniu działań wojennych na frontach II wojny światowej, w 1948 roku Moberg udał się w podróż do Stanów Zjednoczonych w celu zebrania i zaznajomienia się z dokumentami historycznymi, które miały pozwolić mu opisać szwedzkie wychodźstwo do Ameryki Północnej w drugiej połowie XIX wieku (Lönnroth, Delblanc i Göransson 1999: 128). Przebywał on w tym czasie między innymi w miejscowości Chisago w Minnesocie, gdzie też osiedlają się bohaterowie jego tetralogii – Karl Oskar, jego żona Kristina, ich dzieci i ziomkowie z wioski Ljuder w Smålandii. W samym centrum Chisago wznosi się dziś pomnik Moberga prowadzącego swój rower. Do pomnika przytwierdzona jest pamiątkowa tablica z następującą informacją: „(...) latem 1948 roku przebywał w Chisago City i na rowerze poznawał tę okolicę. Badania te pomogły mu nadać kształt jego najbardziej znanemu dziełu – epickiej tetralogii *Emigranci, Imigranci, Osadnicy i Ostatni list do Szwecji*. W Szwecji, za sprawą utworów literackich Moberga, kraina Kichi-Saga – the Chisago Lakes Area – jest prawdopodobnie najlepiej znanym rejonem Stanów Zjednoczonych” (tłum. Kamila Rak). Kilkadziesiąt metrów dalej znajduje się dom, a przy nim szyld głoszący: „Vilhelm Moberg nocował tu w 1948 roku” (tłum. Kamila Rak). Nieopodal w miejscowości Lindstrom (już sama jej nazwa brzmi bardzo skandynawsko) odnaleźć można natomiast pomnik głównych bohaterów powieści – Karla Oskara i jego żony Kristiny.

Pobyt w Chisago był bardzo owocny dla pracy Moberga z tego względu, że mógł on osobiście podziwiać uroki tej okolicy, poznać jej faunę i florę, warunki klimatyczne. Należy tutaj zwrócić uwagę, że krajobraz Minnesoty (jak również stanów Wisconsin, Illinois, Iowa) bardzo przypomina krajobraz Szwecji, co nie jest bez znaczenia dla początkowego okresu emigracji. Jak wskazuje Adam Walaszek – „[w] tej fazie migrację ze Skandynawii do Ameryki Północnej widzieć można jako radykalną próbę zachowania i odtworzenia dawnych wzorów życia (...)” (Walaszek 2007: 261; zob. także Beijbom 1980: 973), co było możliwe dzięki zbliżonym warunkom panującym na tych terenach.

Jednak ani spostrzeżenia poczynione na miejscu w Minnesocie, ani wywiady ze szwedzkimi emigrantami w Stanach Zjednoczonych nie pomogły Mobergowi w pracy pisarskiej tak, jak odnalezione w Minnesota Historical Library w Saint Paul trzy tomy dzienników szwedzkiego emigranta Andrew Petersona. W czasopiśmie „The Swedish Pioneer”, w kwietniu 1966 roku, w artykule pt. *Why I wrote the Novels about Swedish emigrants* autor w następujący sposób opisuje ich znaczenie dla swoich badań:

W dzienniku Andrew Petersona odkryłem to, czego w Ameryce szukałem. Przez kilka miesięcy przesiadywałem w bibliotece w St. Paul, czytając na temat tego szwedzkiego rolnika, aby dowiedzieć się, co robił, co myślał o życiu na tej ziemi. Czytałem o jego żonie i dziewięciorgu dzieciach, bydło, uprawach, życiu kościelnym. Był członkiem Wolnego Kościoła Baptistycznego. Kiedy skończyłem lekturę dziennika, miałem wszystkie informacje, które mógłbym wykorzystać, pisząc o życiu rolnika w pierwszych szwedzkich osadach w Minnesocie (cyt. za: The Andrew Peterson Society 2011, tłum. Kamila Rak).

Andrew Peterson (ur. 1818, zm. 1898), a właściwie Anders Pettersson, gdyż tak brzmiało jego szwedzkie imię i nazwisko, pochodził ze Smålandii, podobnie zresztą jak Vilhelm Moberg oraz Astrid Lindgren, której notabene był dalekim krewnym (The Andrew Peterson Society 2011; Franzén 2011). Był najstarszym synem z ośmiorga dzieci Pettera Jonssona i Ingrid Samueldotter, którzy trudnili się rolnictwem w Sjöarp (Jigenstedt, Nilsson i Löwhagen 2010), a on sam po osiągnięciu pełnoletności pracował jako parobek w okolicy. Kiedy jego ojciec zmarł w 1846 roku, przejął rodzinne gospodarstwo, gdzie pozostał do czasu, aż 21 maja 1850 roku, wraz z piętnastoma innymi mieszkańcami wioski, wyemigrował do Stanów Zjednoczonych. Wyruszyli oni z Göteborga i po 55 dniach uciążliwej podróży dobili do portu w Bostonie (Jigenstedt, Nilsson i Löwhagen 2010; The Andrew Peterson Society 2011). Cena biletu do Stanów Zjednoczonych w owym czasie wynosiła równowartość rocznego dochodu rolnika, dlatego też najbiedniejszych nie było stać na taki wydatek. Statystyki wykazują, że wśród emigrantów nie brakowało osób, których podróż została opłacona przez zamożniejszych członków rodziny lub przez krewnych, którzy już wyemigrowali – przykładowo, jak podaje A. Walaszek, w latach 1872–1875 dwie trzecie emigrantów szwedzkich podróżowało do Ameryki na podstawie biletów zakupionych w USA. Było to typowe także dla wielu szwedzkich przybyszów docierających do Kanady, jak również dla Norwegów, co jak twierdzi A. Walaszek, świadczy o pielęgnowaniu kontaktów pomiędzy emigrantami skandynawskimi a ich rodzinami pozostawionymi w odległych ojczyznach (Hägg 2003: 398; Walaszek 2007: 247).

Zachowały się do dziś zapiski Andrew z podróży przez Atlantyk, w czasie której nie brakowało dramatycznych momentów takich jak burze, sztormy czy zgony na pokładzie. Należy tutaj przypomnieć, że w XIX wieku dopiero zaczynały dokonywać się zmiany w transporcie, w wyniku których na wody wypłynęły statki parowe. Zanim do tego doszło, podróżowano jednak przede wszystkim żaglowcami, które to rejsy z Europy do Ameryki trwały około 40–45 dni. Niejednokrotnie zdarzało się, że wyczerpani pasażerowie umierali jeszcze na pokładzie statków. Dopiero w drugiej połowie XIX wieku parowce potrafiły rozwijać szybkość, która pozwalała im pokonywać trasę pomiędzy Europą a Ameryką w około dwa tygodnie. Porty opuszczało coraz więcej parowców, które mogły zabierać na pokład coraz więcej pasażerów (Walaszek 2007: 228–229; The Andrew Peterson Society 2011).

W pierwszych latach pobytu w Stanach Zjednoczonych Andrew napisał jedynie kilka krótkich notatek, właściwy dziennik rozpoczął natomiast prowadzić poczynawszy od 23 czerwca 1854 roku i kontynuował go nieprzerwanie niemal do samej śmierci w 1898 roku (The Andrew Peterson Society 2011). Zbieżności pomiędzy dziennikami Andrew Petterssona a tetralogią Moberga stały się przedmiotem badań między innymi Rogera McKnighta w rozprawie *Mobergs Invandrarromaner och Andrew Petersons Dagböcker – En studie över Inflytande och Paralleller (Moberga imigranckie powieści i dzienniki Andrew Petersona – studium wpływów i paraleli)* (za: The Andrew Peterson Society 2011). Zwrócono też uwagę, że część motywów w powieściach o Karlu Oskarze i Kristinie pojawiło się w wydanej w latach 1925–1931 trylogii o norweskich emigrantach, którzy także udają się do Ameryki Północnej, norweskiego pisarza Ole Rølvaa (Brandell 1975: 111).

Szwedzkie wychodźstwo do Ameryki Północnej w XIX wieku nie było z pewnością dla Moberga tematem zupełnie nowym – wielu członków rodziny pisarza wyemigro-

wało do Ameryki, która to nieprzerwanie była tematem codziennych rozmów w okresie dzieciństwa Moberga (Brandell 1975: 111; Nettervik 1998), a on sam również w latach młodości marzył o podróży za ocean (Nettervik 1998; Lönnroth, Delblanc i Göransson 1999: 122). Pochodzenie i doświadczenia Moberga pozwalały mu intuicyjnie odtwarzać warunki życia w tamtych czasach (Beijbom 2009: 30), dzięki czemu obrazy przeszłości w powieściach Moberga, jak wskazuje Jens Liljestrand, zawsze mają osobiste zabarwienie i wyraźnie nawiązują do środowiska jego młodości – sceny z życia jego rodziców i dziadków powracają niejednokrotnie (Liljestrand 2009a: 70–71). Moberg w swoich powieściach niejako udziela głosu członkom klasy, z której sam pochodził, zarówno tym żyjącym, jak i już umarłym (Liljestrand 2009a: 70–71). Warto zwrócić w tym miejscu uwagę na fakt, że początki pisarstwa Moberga zbiegają się w czasie z nowymi tendencjami w historiografii – powstaniem Szkoły Annales. Dwaj francuscy uczeni, Marc Bloch i Lucien Febvre, założyli na początku 1929 roku periodyk „Annales d’Histoire Economique et Sociale”, który miał się stać „forum dla prezentowania nowych koncepcji naukowych” (Grabski 2003: 721). Początkowo pismo kładło przede wszystkim nacisk na historię gospodarczą, ale z czasem (od 1946 roku) zaczęto bardziej interesować się problemami społecznymi oraz zmianami mentalności kolektywnej (Grabski 2003: 721–724). Doszło zatem do integracji historii (politycznej) z dorobkiem innych nauk (między innymi ekonomii, socjologii), dzięki którym możliwe stało się szersze i bardziej dogłębne wyjaśnianie poszczególnych faktów historycznych.

W historycznych studiach Moberga najbardziej interesowali go właśnie prości ludzie, o których historycy dotychczas zapominali. Moberga tetralogia o emigracji do Ameryki Północnej w II połowie XIX wieku nie stanowi jednak próby opisanie emigracji jako uniwersalnego, człowieczego doświadczenia, wręcz przeciwnie – jak twierdzi J. Liljestrand – jest to emigracja, z którą autor powieści sam mógł się utożsamiać, jest to emigracja jego własnej rodziny. Jednocześnie język tetralogii, wielokrotnie stylizowany jest na język Starego Testamentu, nadaje z jednej strony fragmentom tetralogii powagi (Liljestrand 2009a: 79), z drugiej zaś może sugerować pewną uniwersalność. Ponadto literaturoznawcy wskazują na liczne paralele między Księgą Wyjścia, w szczególności opowieścią o ucieczce Izraelitów z Egiptu, a tym, w jaki sposób Moberg nadaje kształt swojemu dziełu – oba teksty obrazują bowiem nękanie ludności klęskami neurodzajów oraz ograniczenie jej wolności, co prowadzi do tego, że zarówno bohaterowie biblijni, jak i Mobergowskiej tetralogii, pragną udać się do „ziemi obiecanej” (Lönnroth, Delblanc i Göransson 1999: 129). Chociaż Moberg był zadeklarowanym ateistą, lektura teksów biblijnych była dla niego jednym z najlepszych nauczycieli sztuki pisarskiej, a on sam wspominał, że odziedziczony po babce stary egzemplarz Biblii towarzyszył mu przez całe życie, co może tłumaczyć odnajdywanie przez badaczy pewnych zbieżności z tekstem Biblii (Lönnroth, Delblanc i Göransson 1999: 121; Nettervik 2009: 66).

Kiedy wiosną 1950 roku Moberg rozpoczął pracę nad drugim tomem – *Imigrantami* – miał już wiele własnych doświadczeń imigranta w Stanach Zjednoczonych, z których – poza pamiętnikami Andrew Petersona i innymi dokumentami, jakimi dysponował – mógł czerpać materiał dla kolejnych tomów powieści:

(...) to poczucie obcości, niedole, pomyłki i tarapaty, w które każdy emigrant popada, znam teraz dobrze z własnego doświadczenia, szczególnie z początkowego okresu w Ameryce; teraz muszę tylko większość tych wspomnień przelać w moich bohaterów! (cyt. za: Liljestränd 2009: 73, tłum. Kamila Rak).

Powyższy cytat ukazuje wyraźnie to, co znawcy twórczości Moberga, a także sam Moberg wielokrotnie powtarzał:

[n]ależy to podkreślić: gdybym się urodził w innym środowisku, należał do innej klasy społecznej, napisałbym też inną historię (Moberg 1973: 12, tłum. Kamila Rak).

3. HISTORIA SZWEDZKIEJ EMIGRACJI DO AMERYKI PÓŁNOCNEJ W DRUGIEJ POŁOWIE XIX WIEKU JAKO TŁO HISTORYCZNE TETRALOGII MOBERGA

XIX-wieczna emigracja ze Szwecji do Ameryki Północnej to zjawisko, które ma swoje podłoże społeczno-polityczne (Hägg 2003: 396–403). Część z tych aspektów społeczno-politycznych Moberg wielokrotnie wykorzystuje w swojej tetralogii, co wzmacnia efekt realizmu tych powieści. Aby ukazać, w jaki sposób fakty historyczne są wplatanie w dzieło Moberga, warto jest zarysować historię XIX-wiecznego szwedzkiego wychodźstwa do Ameryki, jednocześnie powracając do fragmentów powieści, które świadczą o gruntownych studiach historycznych, przeprowadzonych przez ich autora.

W XIX wieku doszło w Szwecji do eksplozji demograficznej. Statystyki demograficzne wykazują, że w latach 1750–1850 liczba ludności Szwecji wzrosła dwukrotnie, a w ciągu kolejnych pięćdziesięciu lat powiększyła się o następne 50%, osiągając wówczas 5,1 mln mieszkańców (Walaszek 2007: 260). Wzmianka na temat stale rosnącej liczby ludności w Szwecji pojawia się także na początku pierwszego tomu tetralogii Moberga *Emigranci*, w rozdziale „Strony, które opuścili” – opisując wioskę Ljuder, narrator informuje, iż liczba jej mieszkańców w latach 1750–1846 wzrosła trzykrotnie (Moberg 1982: 10).

W drugiej połowie XIX wieku Szwecja wkroczyła wprawdzie na drogę industrializacji⁶, jednak dynamika rozwoju ekonomicznego była niewystarczająca, aby umożliwić ludności rolniczej szybkie znalezienie źródeł utrzymania poza rolnictwem (Beijbom 1980: 972; Jigenstedt, Nilsson i Löwhagen 2010) – jeszcze około 1870 roku 72,4% mieszkańców Szwecji utrzymywało się z rolnictwa i zajęć pochodnych (Kersten 1973: 323). Zza oceanu docierały natomiast wieści o rozciągających się połaciach rzadko zaludnionej ziemi uprawnej, która dawała nadzieję na lepszą przyszłość (Jigenstedt, Nilsson i Löwhagen 2010)⁷,

⁶ O zachodzących wówczas zmianach wspomina również narrator powieści: „Lecz około połowy dziewiętnastego stulecia po narodzeniu Chrystusa porządek niezmienności został do gruntu wstrząśnięty. Wykorzystywano nowo odkryte siły, wozy mogły teraz jechać bez koni, a okręty przepływać morze bez żagli” (Moberg 1982: 8, tłum. Maria Olszańska).

⁷ Wzmianka na ten temat także pojawia się w pierwszym tomie: „[d]otarło drukowane słowo, niosąc wieść z dalekiego kraju (...). Nowy kraj miał ziemię bez rolników i wzywał rolników bez ziemi” (Moberg 1982: 8, tłum. Maria Olszańska).

a także doniesienia o odkryciu złóż złota w Kalifornii, które coraz częściej pojawiały się w dziennikach i wabiły obietnicami rychłego bogactwa (O'Dell 1961: 548)⁸. W tym okresie, podobnie jak w pozostałych regionach Europy, Skandynawię można było podzielić na obszary charakteryzujące się wysokim przyrostem naturalnym (a tym samym wysoką emigracją) oraz obszary, gdzie nie obserwowano drastycznego wzrostu liczby ludności, który przyczyniałby się do wzmożonych migracji. W wyniku podziału własności wśród spadkobierców (między innymi w prowincjach Dalarna, Värmland, Dalsland, Smålandii) powierzchnia gospodarstw stale malała, co przy wzrastającej liczbie ludności uniemożliwiało wyżywienie coraz większych rodzin. Tym samym powiększały się zastępy zubożałych dzierżawców oraz bezrolnych chłopów – w 1870 roku (jest to początek masowej migracji do Stanów Zjednoczonych) 48% emigrantów miało status bezrolnych (Beijbom 1980: 972; Walaszek 2007: 145, 260). „W dziewiętnastowiecznej Skandynawii migracje stanowiły niezmiernie ważny element społecznej rzeczywistości (...)” (Walaszek 2007: 145) – z prowincji, gdzie brakowało ziemi uprawnej, udawano się między innymi do majątków w okolicach Jeziora Mälaren, ale też do Danii i Niemiec. Duże miasta, jak Sztokholm, Uppsala czy Göteborg, również przyciągały przybyszów z prowincji, gdzie podziały własności coraz bardziej pomniejszały gospodarstwa rolne (Kersten 1973: 338; Hägg 2003: 398; Walaszek 2007: 145, 260–261). Jeżeli jednak migracja do miasta nie przyczyniała się w znaczącym stopniu do poprawy sytuacji ekonomicznej przybywającej tam ludności, decydowała się ona na emigrację do Ameryki Północnej (95% Skandynawów emigrowało do USA i Kanady), a nawet do Australii czy okolic Kapsztadu i Johannesburga w Afryce Południowej (O'Dell 1961: 549; Kersten 1973: 338; Hägg 2003: 398; Walaszek 2007: 255). Prowincje wykazujące najwyższy odsetek migrujących do Ameryki (4,5–5,0 na tysiąc mieszkańców rocznie) to właśnie prowincje Halland, Småland czy Värmland:

(...) prowincje te miały ogromne zasoby ludzkie i ustanowiły tradycję migracji do Danii, Norwegii i Niemiec. Żyzne rejony wokół Jeziora Mälaren w centralnej Szwecji charakteryzował najniższy wskaźnik emigracji [transatlantycznych – *przypis Kamila Rak*], głównie dlatego, iż w tym regionie Sztokholm stanowił alternatywę dla Ameryki (Beijbom 1980: 972, tłum. Kamila Rak).

Jak zauważa A. Walaszek, na terenach mających długą tradycję migracji, gdzie stały się one sprawdzonym sposobem poprawy warunków bytowych, prawdopodobieństwo udania się na emigrację tamtejszych mieszkańców (szczególnie w obliczu wzrastającej liczby ludności i pogarszającej się sytuacji ekonomicznej) jest znacznie większe (Walaszek 2007: 227).

W XIX wieku Stany Zjednoczone Ameryki importowały ze Szwecji rudę żelaza, a wraz z nią na statkach pojawili się szwedzcy emigranci. Z czasem Amerykanie rozpoczęli eksploatację swoich własnych złóż, a wtedy przybywający ze Szwecji byli bardziej pożądanymi (jako siła robocza) niż surowce, które dostarczali. Zbiegło się to w czasie z ciężką sytuacją ekonomiczną w Szwecji w latach 40. XIX wieku, w wyniku której w latach 1845–1854 wyemigrowało stamtąd około 15 tys. osób, w większości rolnicy i rzemieślnicy w towarzystwie ich rodzin i krewnych. Pogorszenie się warunków życia w Szwecji, głównie za sprawą

⁸ Na poszukiwanie złota udaje się brat Karla Oskara, Robert, oraz jego przyjaciel Arvid (zob. trzeci tom tetralogii Moberga *Nybyggarna* 1961c, s. 231–472).

kłęsk nieurodzaju, przyczyniło się do intensyfikacji migracji transoceanicznych w latach 60. XIX wieku (Beijbom 1980: 971), a w latach 1880–1910 wychodźstwo do Ameryki Północnej nabrało charakteru masowego (Kersten 1973: 338; Beijbom 1980: 971).

Jako jedną z przyczyn szwedzkiej emigracji do Ameryki Północnej w drugiej połowie XIX wieku badacze upatrują również ograniczanie przez państwowy luteranski Kościół szwedzki swobód religijnych:

(...) prześladowania religijne były głównym czynnikiem motywującym do emigracji, zanim bardziej tolerancyjna polityka stała się efektywniejsza w 1858 roku. Do tego czasu publiczne odprawianie nabożeństw poza państwowym Kościołem szwedzkim było zabronione, a wygnanie było najwyższą karą dla wielokrotnych przestępców. W XIX wieku przewrót religijny zatrzęsął krajem, osiągając punkt kulminacyjny w latach 40. XIX wieku wraz z powstaniem ruchu „janssonistów” w północno-środkowej Szwecji (Beijbom 1980: 973, tłum. Kamila Rak).

Nazwa grupy – „janssoniści” – pochodzi od nazwiska jej przywódcy Erika Janssona, który atakując kler, prowadząc niezależne nabożeństwa i samodzielnie sprawując komunie, sprowokował Kościół państwowy na tyle, że musiał udać się na emigrację. W Stanach Zjednoczonych założył on kolonię Bishop’s Hill w Henry Country (stan Illinois), do której w latach 1846–1854 przybyło około 1200–1500 „janssonistów”. Chociaż sam Jansson został w 1849 roku zamordowany przez jednego z kolonistów, kolonia ta była szeroko znana w całej Szwecji dzięki listom i artykułom w gazetach. Inne mniejszości religijne również były prześladowane, w wyniku czego na emigrację udało się wielu baptystów i mormonów (Beijbom 1980: 973; Walaszek 2007: 261).

Prześladowania religijne jako jedna z przyczyn transatlantyckich migracji nie umknęły Mobergowi, a wręcz przeciwnie – wspomina o kolonii Janssona w Bishop Hill, a nawet o jego morderstwie (Petrus Olausson i jego żona przyłączyli się do „janssonistów” i dlatego musieli emigrować ze Szwecji; początkowo udali się do Bishop Hill, jednak z czasem zachowanie Janssona przestało im się podobać i, jak wspomina Olausson, opuścili grupę „na rok przed jego morderstwem” (Moberg 1961b: 28).

Na emigrację Szwedów do Ameryki Północnej w drugiej połowie XIX wieku wpływ miały także nastroje społeczne i sytuacja polityczna w Europie:

Następujący po ostatecznej klęsce Napoleona w 1815 roku, konserwatyzm polityczny monarchicznej Europy w czasach księcia von Metternicha oraz Świętego Przymierza – włącznie z powstaniem w 1814 roku szwedzko-norweskiej unii personalnej – był przeciwstawny wszystkiemu, co reprezentował amerykański republikanizm: samostanowienie oraz suwerenność narodu, demokratyczne prawo wyborcze, rządy parlamentarne, konstytucyjnie zagwarantowane prawa obywateli (Barton 1994: 7–8, tłum. Kamila Rak).

W całej serii o emigrantach można znaleźć wiele fragmentów, które właśnie w kategoriach kontrastu, jak w powyższym cytacie, opisują ówczesną sytuację społeczno-polityczną w Szwecji i w Ameryce. Chociażby w wypowiedziach Karla Oskara czy Ulriki zawsze można odczuć pozytywne nastawienie do życia w Ameryce i radowanie się wolnością, podczas gdy Szwecja nie budzi wśród nich dobrych wspomnień (zob. np. Moberg 1987: 228).

Warto tutaj również zaznaczyć, że nasilająca się emigracja zaczęła z czasem budzić niepokój rządu szwedzkiego oraz wielu kręgów społeczeństwa (Kersten 1973: 338).

Szwecji zaczął bowiem zagrażać niedostatek siły roboczej a także poborowych do wojska, szczególnie w obliczu wydłużania w drugiej połowie XIX wieku czasu służby wojskowej (Walaszek 2007: 230). Po wprowadzeniu powszechnego obowiązku odbycia służby wojskowej, młodzi mężczyźni, potencjalni poborowi, musieli mieć specjalne pozwolenie, aby móc opuścić kraj. Mimo to migracja wśród mężczyzn nie ustalała, a wręcz przeciwnie – o ile przez pewien okres migrowały głównie całe rodziny, z czasem zaczęli przeważać zdolni do pracy młodzi mężczyźni, co zmieniło się dopiero w XX wieku, kiedy to wśród emigrantów większość stanowiły niezamężne kobiety (Beijbom 1980: 972; Hägg 2003: 400–401). Doprowadziło to na jakiś czas do zmiany struktury demograficznej w Szwecji, gdzie zaobserwowano wyraźną przewagę kobiet. W społeczeństwie, w którym jedynym akceptowanym zajęciem kobiety było prowadzenie domu i zajmowanie się potomstwem, rozgrywało się wiele osobistych dramatów na tym tle (Hägg 2003: 400–401). Co ciekawe, sytuację odwrotną – osamotnienie mężczyzn w Minnesocie – opisuje Moberg w trzeciej części swojej tetralogii *Nybybyggarna*:

Anders Månsson oświadczył się Ulrice, ale ona wyszła za innego. A jakie inne kobiety pozostały do oświadczyć?

Olandczyk stwierdził:

– Tutaj chłop musi być singlem!

– To zatrwająca, że taki młody mężczyzna jak ty jest kawalerem!

Ale Jonas Petter wiedział przecież, jak się sprawy miały: co mieli zatem począć mężczyźni w Territoriet, gdzie na dwudziestu mężczyzn nie przypadało więcej niż jedna kobieta? (Moberg 1961b: 118, tłum. Kamila Rak).

Temat emigracji ze Szwecji do Ameryki Północnej w drugiej połowie XIX wieku jest bardzo rozległy, a historia tej emigracji przedstawiona w niniejszym artykule miała na celu jedynie skrótowe zaprezentowanie, jakie między innymi jej fragmenty Moberg uczynił tłem historycznym swojej tetralogii. Ważne jest w tym kontekście zwrócenie uwagi, że bohaterowie Moberga nie osiedlają się w Minnesocie przypadkowo – to właśnie do Minnesoty udało się 20% szwedzkich emigrantów (Beijbom 1980: 973). Nieprzypadkowy jest też tytuł tygodnika, który czytają Kristina i Karl Oskar – „Hemlandet” rzeczywiście ukazywał się w tym czasie w Stanach Zjednoczonych (na temat szwedzkiej prasy w USA zob. Beijbom 1980: 977).

Moberg w swojej powieści przedstawia również fakty z historii Stanów Zjednoczonych, mało tego, jego bohaterowie mogą nawet brać w niej czynny udział. Jako przykład może posłużyć chociażby opisanie przez Moberga w ostatnim tomie tetralogii nastroju wojny secesyjnej, na którą szykował się Karl Oskar (z powodu problemów z lewą nogą lekarz nie wyraził zgody na jego wyprawę). We fragmentach tych dostrzec można także poglądy Moberga dotyczące zachowania jednostki, która powinna brać odpowiedzialność za rozwój społeczny, a nie jedynie korzystać z przysługującej jej praw do troski o swoje własne interesy (Carlstoft Bramell 2007: 289), co wyraźnie akcentuje Karl Oskar:

Obwieszczenie prezydenta było również skierowane do niego. Stany Zjednoczone, twoja nowa ojczyzna jest w niebezpieczeństwie! Teraz musisz pomóc! (...) Ten, kto korzystał z praw obywatela, wziął na siebie również jego obowiązki (Moberg 1961c: 17, tłum. Kamila Rak).

Należy tu zaznaczyć, że udział Szwedów w wojnie secesyjnej nie jest wymysłem autora – po stronie Unii walczyło około 3 tys. szwedzkich imigrantów (Beijbom 1980: 978).

Cykl *Utvandrarna*, *Invandrarna*, *Nybyggarna* oraz *Sista brevet till Sverige* stał się największym osiągnięciem pisarskim Moberga oraz jednym z największych sukcesów wydawniczych w Szwecji w XX wieku (Olsson i Algulin 1990: 412). Dzięki tym powieściom Moberg zyskał sobie popularność nie tylko w rodzimej Szwecji, ale także w USA (Brandell 1975: 111), co przyczyniło się z kolei do publikacji w języku angielskim również innych jego powieści (Furuland 2009: 19).

4. ZNACZENIE TETRALOGII MOBERGA WE WSPÓŁCZESNEJ LITERATURZE I KULTURZE SZWEDZKIEJ

(...) zapomina się o czymś zupełnie elementarnym – że [Kristina i Karl Oskar – *przypis Kamila Rak*] nie istnieli (Liljestrand 2009b: 122, tłum. Kamila Rak).

Moberga tetralogia o szwedzkiej emigracji do Ameryki Północnej stała się zarówno w literaturze, jak i w kulturze Szwecji bardzo znaczącym dziełem, które nie tylko nadało kształt jednej z kluczowych narodowych narracji, jednemu z centralnych mitów szwedzkich (Hägg 2003: 403), ale stało się również niezwykle ważne dla odbioru tamtej epoki przez społeczeństwo szwedzkie (Liljestrand 2009a: 17; Liljestrand 2009b: 121). Jak podkreśla Anna Williams, literatura w swoim przekazie historii ma nieprzejednaną siłę oddziaływania na czytelników i zaszczepiania w ich wyobraźni zbiorowej obrazów historycznych (Williams 2009: 8–9). Chociaż Karl Oskar i Kristina nigdy nie stąpali po tej ziemi, jak twierdzi J. Liljestrand, wielu Szwedom jest trudno wyobrazić sobie emigrację w XIX wieku bez przywoływania w pamięci obrazów z tetralogii Moberga lub jej ekranizacji w reżyserii Jana Troella⁹. Mobergowi udało się stworzyć dzieło w pewien sposób uniwersalne, o swoistym statusie pseudodokumentu, którego bohaterowie pozostają „substytutem” prawdziwych emigrantów (Liljestrand 2009b: 121–122). Bardzo ciekawe podejście w tej kwestii prezentuje chociażby Ingrid Nettervik, która stwierdza, że Moberg w swoich emigranckich powieściach nie dążył do prawdy historycznej (szw. „historisk sanning”), a do wiarygodności historycznej (szw. „historisk trovärdighet”) (Nettervik 1998). Gunnar Brandell podkreśla natomiast dwie płaszczyzny tych powieści – dokumentalną i literacką (Brandell 1975: 112). Sam Moberg akcentował zdecydowanie tę pierwszą, co doprowadziło do zagorzałych dyskusji wśród literaturoznawców, językoznawców i historyków – zarzucano Mobergowi chociażby to, że język, którym posługują się bohaterowie jego powieści – mieszanka języka szwedzkiego i angielskiego – nie jest prawdziwy. Autor za każdym razem jednak odsyłał do zebranych przez siebie dokumen-

⁹ W reżyserii Jana Troella ukazały się filmy *Utvandrarna* (1971) (pol. *Emigranci*; scenariusz na podstawie części powieści Moberga: *Emigranci* i *Imigranci*) oraz *Nybyggarna* (1972) (pol. *Osadnicy*; scenariusz na podstawie dwóch ostatnich tomów tetralogii – *Osadnicy* i *Ostatni list do Szwecji*). W rolę Karla Oskara i Kristiny wcielił się znani z filmów Ingmara Bergmana aktorzy – Max von Sydow i Liv Ullmann.

tów, przy czym nigdy nie zaprzeczał, że materiał ten został przez niego poddany zasadom dzieła literackiego (Brandell 1975: 112; Liljestränd 2009a: 99). Zarzuty nieprawdziwości nie przeszkodziły życiu bohaterom Moberga w wyobraźni narodu szwedzkiego (Holmgren 2005: 12), a Karl Oskar i Kristina niemal nabrali cech uniwersalnego pojęcia odnoszącego się do emigracji, niezależnie od jej zasięgu – niejednokrotnie we współczesnych debatach na temat imigracji do Szwecji wręcz roi się od „Karlów Oskarów i Kristin” (Liljestränd 2009b: 121–122).

Pomimo trwających od ukazania się pierwszego tomu dyskusji na temat prawdy i fikcji w tetralogii, powieści *Utvandrarna*, *Invandrarna*, *Nybyggarna* oraz *Sista brevet till Sverige* najbliższe są, jak podkreśla J. Liljestränd, statusu szwedzkiego eposu narodowego, w tym znaczeniu, że należą do szwedzkiego dziedzictwa kulturowego, w które się wtapiają i stają się jego integralną częścią (Liljestränd 2009b: 122). Moberga tetralogia o szwedzkim wychodźstwie do Ameryki Północnej w drugiej połowie XIX wieku oddaje zdaniem J. Liljestrända obraz społeczeństwa, dla którego ważne są te wartości, które Moberg postrzegał jako pierwotne w mentalności klasy chłopskiej w Szwecji – niezależność, wolność, dobrowolna współpraca między równymi sobie. W Minnesocie w postaci Karla Oskara spełnia się marzenie o Szwecji zarówno samego pisarza, jak i wielu czytelników (Liljestränd 2009a: 219), a ten ludowo-idealistyczny patos zdecydowanie przyczynia się do popularności dzieła Moberga (Brandell 1975: 113).

Ukazanie złożoności motywów i aspektów, które składają się na tetralogię Moberga graniczy z niemożliwością. Jest to nie tylko bardzo obszerne dzieło (niemalże 2000 stron), które jest ściśle związane zarówno z osobą samego pisarza, jego pochodzeniem, doświadczeniami i poglądami politycznymi, jak również z historią Szwecji i Stanów Zjednoczonych. Jest to również dzieło, które w pewnym stopniu, jak ukazują badania, zaczęło żyć własnym życiem w wyobraźni narodu szwedzkiego.

BIBLIOGRAFIA

- Andrzejewski, Piotr. 1988. *Neutralność w polityce zagranicznej Finlandii i Szwecji*, Warszawa–Poznań: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 93–103.
- Barton, Hildor Arnold. 1994. *A Folk Divided. Homeland Swedes and Swedish Americans, 1840–1940*, Carbondale: Southern Illinois University Press, s. 13–25.
- Beijbom, Ulf. 1980. *Swedes*, w: Stephan Thernstrom, Ann Orlov i Oskar Handlin (red.), *Harvard encyclopedia of American ethnic groups*, Cambridge: Belknap Press of Harvard University, s. 971–981.
- Brandell, Gunnar. 1975. *Svensk litteratur 1870–1970. Del 2. Från första världskriget till 1950*, Stockholm: Aldus, s. 111–113.
- Carlstoft Bramell, Anna-Karin. 2007. *Vilhelm Moberg tar ställning. En studie av hans journalistik och tidsaktuella diktning*, Stockholm: Carlsson Bokförlag, s. 120–124, 145–149, 204, 288–289, 410.
- Franzén, Lars-Olof. 2011. *Karl Oskar från Ydre*, dostępny: <http://www.dn.se/kultur-noje/karl-oskar-fran-ydre> (dostęp: 15 stycznia 2011).

- Furuland, Lars. 2009. *Vilhelm Moberg – en författare med sänkt sedebetyg*, w: Ingrid Nettervik i Anna Williams (red.), *Vidare med Vilhelm Moberg. Åtta forskare om hans författarskap*, Stockholm: Carlsson Bokförlag, s. 13–29.
- Grabski, Andrzej F. 2003. *Dzieje historiografii*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, s. 708–748.
- Holmgren, Ola. 2005. *Emigrant i moderniteten. Vilhelm Mobergs mansfantasier*, Stockholm: Östlings Bokförlag Symposium, s. 9–20.
- Hägg, Göran. 2003. *Svenskhetens historia*, Stockholm: Wahlström & Widstrand, s. 396–403.
- Jigenstedt, Daniel, Andreas Nilsson i Lovisa Löwhagen. 2010. *Den verkliga Karl-Oskar*. Sweden: SVT2.
- Kersten, Adam. 1973. *Historia Szwecji*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 298–339, 380–386.
- Liljestrand, Jens. 2009a. *Mobergland. Personligt och politiskt i Vilhelm Mobergs utvandrarserie*, Stockholm: Ordfront förlag.
- Liljestrand, Jens. 2009b. *Utvandrarna och kalla kriget*, w: Ingrid Nettervik i Anna Williams (red.), *Vidare med Vilhelm Moberg. Åtta forskare om hans författarskap*, Stockholm: Carlsson Bokförlag, s. 121–143.
- Lönnroth, Lars, Sven Delblanc i Sverker Göransson. 1999. *Den svenska litteraturen 3. Från modernism till massmedial marknad 1920–1995*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag AB, s. 121–130.
- Moberg, Vilhelm. 1961a. *Invandrarna. Romanen om utvandrarna*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Moberg, Vilhelm. 1961b. *Nybyggarna. Romanen om utvandrarna*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Moberg, Vilhelm. 1961c. *Sista brevet till Sverige. Romanen om utvandrarna*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Moberg, Vilhelm. 1973. *Min svenska historia berättad för folket. Från Oden till Englebrekt*, Stockholm: P.A. Norstedt & Söners förlag.
- Moberg, Vilhelm. 1975. *Jedź dziś nocą!*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, tłum. Maria Olszańska.
- Moberg, Vilhelm. 1979. *Utvandrarna. Romanen om utvandrarna*, Stockholm: Bonniers.
- Moberg, Vilhelm. 1982. *Emigranci*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, przeł. Maria Olszańska.
- Moberg, Vilhelm. 1987a. *Imigranci*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, przeł. Maria Olszańska i Halina Thylwe.
- Moberg, Vilhelm. 1987b. *Rodzina Rasków*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, przeł. Małgorzata Szulc.
- Nettervik, Ingrid. 1998. *Vilhelm Moberg – storstarken med folkviseögon*, dostępny: <http://www.blekingemuseum.se/lansbibl/forfattare/mobeart1.asp> (dostęp: 15 stycznia 2011).
- Nettervik, Ingrid. 2009. *Vilhelm Moberg – en författare med sänkt sedebetyg*, w: Ingrid Nettervik i Anna Williams (red.), *Vidare med Vilhelm Moberg. Åtta forskare om hans författarskap*, Stockholm: Carlsson Bokförlag, s. 59–78.

- O'Dell, Andrew. 1961. *Kraje skandynawskie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 548–550.
- Olsson, Bernt i Ingemar Algulin. 1991. *Litteraturens historia i Sverige*, Stockholm: Norstedts Förlag, s. 409–413.
- Walaszek, Adam. 2007. *Migracje Europejczyków 1650–1914*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 145–146, 223–239, 255–256, 260–262.
- Williams, Anna. 2009. *Inledning*, w: Ingrid Nettekvik i Anna Williams (red.), *Vidare med Vilhelm Moberg. Åtta forskare om hans författarskap*, Stockholm: Carlsson Bokförlag, s. 7–11.
- The Andrew Peterson Society. 2011. dostępny: <http://www.andrewpeterson.se/> (dostęp: 15 stycznia 2011).

BETWEEN A HISTORICAL AND LITERARY WORK. VILHELM MOBERG'S TETRALOGY ABOUT THE SWEDISH EMIGRANTS

This article examines a tetralogy about the Swedish emigration to North America during the second half of the 19th century, written by Vilhelm Moberg. The tetralogy consists of the following volumes: "The Emigrants", "Unto a Good Land", "The Settlers", and "The Last Letter Home" (only the first two, "The Emigrants" and "Unto a Good Land" have been published in Polish). I present the lives of the fictional characters that are in Moberg's tetralogy. Due to the repetitive historical references about the Swedish emigration to North America in the 19th century, I also present the lives of some of the real emigrants. Moreover, I describe Moberg's personal life, his development as a writer and journalist, his involvement in politics, and how he discovered the diaries of Andrew Peterson, a Swedish emigrant. His diaries became very crucial for Moberg while he was working on the tetralogy. Finally, this article tries to demonstrate how important these novels are in Swedish literature and culture.

Key words: Vilhelm Moberg, emigration, Andrew Peterson, history, literature